

Una primera aproximació a la comunitat jueva dels Encants del Mercat de Sant Antoni de Barcelona, 1882-1939¹

Maite Ojeda Mata

No hi ha cap recerca sobre els jueus i les jueves del Mercat de Sant Antoni de Barcelona. Certament són pocs els estudis sobre els jueus i jueves a l'Espanya contemporània. D'aquests, només tres mencionen l'existència d'una comunitat jueva a la zona del Mercat de Sant Antoni de Barcelona: el llibre de José Antonio Lisbona, *Retorno a Sefarad*, 1993;² la compilació de la història oral de la Comunitat Israelita de Barcelona (CIB)³ de Martine Berthelot, *Memorias Judías*, 2001;⁴ i la meua tesi doctoral, *La España contemporánea, l@s sefardíes y la Shoah: entre esencias y ambivalencias, identidades y derechos políticos*, 2008.⁵

És per això que l'objectiu d'aquest primer estudi de la comunitat jueva dels Encants del Mercat de Sant Antoni de Barcelona ha estat, sobretot, fer visible aquesta comunitat i dibuixar els seus contorns, atenent especialment la seva relació amb el Mercat. La dificultat de trobar testimonis directes per l'inexorable pas del temps ha fet d'aquesta recerca, sobretot, una recerca documental. Els documents administratius han estat els millors aliats en la

tasca de demostrar que aquesta comunitat: 1) va existir; 2) tant quantitativament com qualitativament va tenir un pes específic important al petit comerç dels Encants del Mercat de Sant Antoni. La base documental d'aquesta recerca és fonamentalment el padró d'habitants de Barcelona per a l'any 1930 i els documents relatius als mercats municipals, que es troben a l'Arxiu Administratiu Municipal. Les entrevistes a comerciants de la zona han posat de manifest que, tot i l'oblit actual, els més veterans i les més veteranes encara recorden que, fa molts anys, al-guns dels seus veïns i veïnes eren de la comunitat jueva.

El Mercat de Sant Antoni, construït el 1882 al nou eixample barceloní que començava a desenvolupar-se a la Barcelona d'extramurs, es troba situat en un vell emplaçament que havia estat una de les principals vies d'entrada a la ciutat ja des de l'època romana. En aquest indret hi havia des de feia segles un mercat a l'aire lliure. El Mercat de Sant Antoni va començar com a mercat de queviures, o mercat de

fresc. La urbanització de l'eixample i la desaparició dels horts, la traçada quadrícula i l'amplitud dels seus carrers, va animar l'Ajuntament a ordenar el trasllat a la zona del Mercat de Sant Antoni i l'Avinguda Mistral dels vells Encants de Barcelona i de la Fira de Bellcaire d'articles de segona mà. Es creava així el més gran complex comercial de l'època, al voltant de 800 parades al carrer que s'estenien per les rondes de Sant Pau i Sant Antoni, el carrer Urgell, el carrer Tamarit, el carrer Manso, etc. A més a més de les concessions municipals per poder tenir un espai fix assignat als encants, hi havia la venda ambulants, l'abast de la qual és difícil de calcular. Els venedors i venedores ambulants, que ocupaven les zones més allunyades del mercat, adquirien una autorització diària o setmanal de l'encarregat municipal que organitzava la disposició dels espais per a la venda ambulants als carrers de la zona, motiu pel qual no ha quedat documentat qui i quantes eren aquestes persones que es dedicaven a la venda ambulants. A aquest dinàmic, fluid i important espai comercial, en què s'havien convertit el Mercat i, sobretot, els Encants de Sant Antoni, cal afegir-hi les botigues del barri, que també es beneficiaven de la frenètica activitat comercial dels encants (vegeu fotografies núm. 1 i 2).

Per altra banda, la història contemporània jueva es caracteritza, entre altres coses, per les grans migracions tant d'asquenassites com de sefardites cap a centres

urbans occidentals o més moderns, des d'un punt de vista econòmic i sociopolític, que els seus llocs d'origen. Des de finals del segle XIX es comencen a trobar rastres als arxius de l'arribada de persones jueves a Barcelona que s'establiren a la zona de l'acabat d'inaugurar Mercat de Sant Antoni. Els jueus i les jueves als quals podem seguir la pista van ser aquells i aquelles que van venir per quedar-s'hi.

La gran majoria dels jueus i jueves que s'establiren a la perifèria del Mercat de Sant Antoni, amb diferència, procedien de Turquia. Això és el que s'extreu del buidatge del padró municipal de Barcelona per al 1930 i dels testimonis orals.⁸ Tot i que encara desconeixem les motivacions concretes dels i les sefardites llewantins per escollir el Mercat de Sant Antoni de Barcelona, el cas és que els Encants del Mercat de Sant Antoni es van convertir en el principal mitjà de vida, directament o indirectament, de més del 90% dels membres d'aquesta comunitat, probablement. Això és el que indiquen tant els testimonis orals com les fonts documentals. Per exemple, Isaac D., nascut a Barcelona, al Poble Sec, fill d'una família sefardita immigrant de Turquia, recorda com:

Mis padres trabajaban de ambulantes en el Mercado de San Antonio, había muchos judíos que tenían negocio en el Mercado de San Antonio porque era el sitio que se vendía más, ropa y otros artículos.⁹

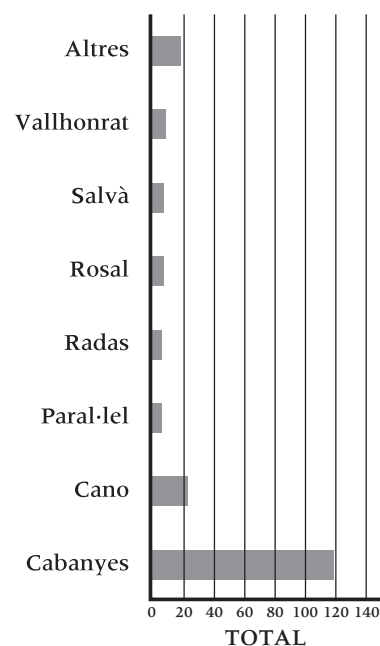
La majoria dels nouvinguts i les nouvingudes, com les perso-

Encants del Mercat de Sant Antoni, ca. 1910-1920. Ref.: cortesia del l'Associació Sant Antoni Comerç (SAC), segurament procedent de l'Arxiu fotogràfic de l'AHCB. Malgrat haver estat datada aquesta fotografia com del 1932, és probable que correspongui a la dècada de 1910.

nes d'origen modest immigrants d'altres parts de Catalunya, de l'Estat espanyol o d'altres països que arribaven al port de Barcelona, buscaven allotjament econòmic als barris portuaris, on els lloguers eren més assequibles. En aquests barris populars de la Barcelona de principis de segle, entre el port i el Mercat de Sant Antoni, i, sobretot, al Poble Sec, es va crear una de les més importants comunitats jueves de l'Espanya peninsular del primer terç del segle XX. Cal insistir que l'absència de recerques socioantropològiques o històriques prèvies sobre la comunitat jueva de Sant Antoni, el Poble Sec i el Raval de Barcelona, no guarda cap relació amb la importància quantitativa i qualitativa d'aquesta desconeguda comunitat. Quantitativa-ment perquè estem parlant d'uns vuitanta grups familiars jueus (unes 300 persones) com a mínim que vivien i treballaven concen-

trats en una mateixa zona de Barcelona. Qualitativa-ment perquè: (1) eren el grup migratori (estranger) més significatiu de la zona i molt probablement de tot Barcelona, sinó de tot Catalunya. És a dir, un dels primers grups migratoris amb un cert pes demo-

Concentració sefardita a determinats carrers del Poble Sec, 1930.

Encants del Mercat de Sant Antoni, ca. 1910-1920. Ref.: cortesia del l'Institut Municipal de Mercats de Barcelona (IMMB), segurament procedent de l'Arxiu fotogràfic de l'AHCB.

gràfic específic a escala local a l'Espanya contemporània de profundes arrels catòliques van ser jueus; (2) la gran majoria eren sefardites, descendents dels jueus i jueves expulsats dels regnes hispànics medievals el 1492. A més a més, la majoria procedien de la ciutat turca de Constantinoble (Istanbul); (3) gairebé tots es dedicaven al petit comerç als Encants del mercat de Sant Antoni, la majoria com a venedors ambulants; (4) la gran majoria vivien al Poble Sec (unes 200 persones), on, en un sol carrer, el carrer Cabañes (segurament Poeta Cabanyes), vivien més de 100 persones concentrades entre els números 51 i 99 (vegeu el gràfic núm. 1 i el mapa núm. 1); (5)

també cal destacar la importància numèrica de la descendència d'aquests sefardites ja nascuda a Barcelona, unes 50 de les quasi 300 persones localitzades.

En conclusió, el cas de la comunitat jueva de Sant Antoni és, no només molt interessant, sinó també rellevant per diversos motius:

1. El col·lectiu majoritari (aproximadament el 90%) eren membres només d'una de les branques etnicoculturals jueves, la de sefardites turcootomans.

2. Es tractava d'una immigració col·lectiva i concentrada que es constituí en un "enclavament ènic".

3. També es produïa concentració al voltant d'unes determinades ocupacions econòmiques i d'una determinada institució econòmica, els Encants del Mercat de Sant Antoni, el que podríem anomenar una "economia ènica".

NOTES

1. Vull expressar el meu agraïment al Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana per finançar aquesta recerca. També agraeixo l'ajuda de l'Associació Sant Antoni Comerç i dels comerciants i comerciantes que m'han ajudat a reconstruir la història del comerç al barri i la presència de sefardites. Agraeixo també la cooperació de l'Institut Municipal de Mercats, que em va permetre copiar la col·lecció de fotografies antigues que tenen sobre el Mercat i els Encants de Sant Antoni, i de les persones responsables de l'Arxiu Administratiu Municipal al Poblenou.

2. LISBONA, José Antonio. *Retorno a Sefarad: La política de España hacia sus judios en el siglo xx*. Barcelona: Riopiedras (1993).

3. De les tres comunitats jueves que hi ha actualment a Barcelona la CIB és la més antiga. Els seus orígens es remunten a la dècada del 1910 i es confonen amb els orígens de la comunitat jueva del Mercat de Sant Antoni, tot i això, sembla que van ser dues comunitats paral·leles, tot i que interrelacionades (BERTHELOT, Martine. *Memorias Judías: Historia oral de la Comunidad Israelita de Barcelona*. Barcelona, 1914-1954. Fundació Baruch Spinoza Barcelona: Riopiedras (2001).

4. BERTHELOT, Martine. *Memorias Judías: Historia oral de la Comunidad Israelita de Barcelona* (2001).

5. OJEDA MATA, Maite. *La España contemporánea, l@s sefardíes y la Shoah: entre esencias y ambivalencias, identidades y derechos políticos*. Tesis doctoral (document de treball manuscrit).

6. "La ruta dels mercats", <http://www.bcn.es/turisme/catala/turisme/rutes/> (consultat 7/8/2007); ARTÍS-GENER, Avel·lí *1 Centenari Mercat de Sant Antoni*. Ajuntament de Barcelona (1982).

7. La distinció entre asquenases i sefardites es va començar a formar durant l'imperi romà, per distingir entre aquells i aquelles que formaven part de les regions mediterrànies sota domini romà, sefardites, i aquells i aquelles que es trobaven més al nord, asquenases. Després, el terme sefardita s'ha utilitzat, sobretot, per referir-se als jueus i jueves descendents de les persones expulsades dels regnes hispànics medievals el 1492. La major singularitat dels i les sefardites és haver conservat fins ben entrat el segle xx la llengua castellana que parlaven les seves avantpassades i avantpassats en el moment de l'expulsió del 1492. Les altres llengües peninsulars de la diàspora sefardita es van anar perdent a favor del castellà que va evolucionar de forma independent del castellà peninsular.

8. Vegeu, per exemple, AVNER, N. a Martine BERTHELOT, *Memorias judías...* (2001:309).

9. Entrevista d'Etty Kaufmann a Isaac D., Barcelona setembre 1992, arxiu de la Fundació Baruch Spinoza de Barcelona.